

equality stipulated in the Constitution should be used in the criminal procedural legislation of Ukraine.

Key words: equality, principle of criminal procedure, equality before the law and the court, procedural equality.

УДК 343.1

Г.Р. Крет

кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Івано-Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОПУСКУ ОСІБ ДО УЧАСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ЩО МІСТИТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ (ДЕРЖАВНІ СЕКРЕТИ), ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ, РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Закріплюючи особливості досудового розслідування та судового провадження у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, ст. 517 КПК України передбачає комплекс заходів, направлених на запобігання розголошенню секретної інформації та втраті її матеріальних носіїв. Дослідженню заходів забезпечення охорони державної таємниці у кримінальному провадженні присвячені праці Д.О. Алексєвої-Процюк, Д.В. Куценка, В.В. Навроцької, О.А. Парфила, Д.В. Пінчука, М.А. Погорецького та інших вчених. Проте, більшість із цих праць опубліковані до прийняття нового КПК України. Окрім того, порядок допуску осіб до участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, та їх доступу до матеріалів, які містять такі відомості, як один із заходів, направлених на запобігання розголошенню

секретної інформації та втраті її матеріальних носіїв, у юридичній літературі розглядається лише фрагментарно. У зв'язку з прийняттям нового КПК України вказані проблемні питання підлягають науковому аналізу з урахуванням закріплених у ньому положень і досвіду зарубіжних країн у правовому регулюванні охорони державної таємниці у кримінальному судочинстві. Викладене зумовлює необхідність постановки в якості мети цієї статті дослідження правового регулювання допуску осіб до участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (державні секрети), за законодавством України, Російської Федерації та Республіки Білорусь.

Норми КПК України, КПК Російської Федерації та КПК Республіки Білорусь закріплюють процесуальні основи забезпечення охорони державної таємниці (за КПК Республіки Білорусь – державних секретів) під час кримінального судочинства, покладаючи на осіб, які здійснюють провадження, виконання комплексу організаційних і процесуальних заходів, спрямованих на запобігання розголошенню секретної інформації та втраті її матеріальних носіїв. При цьому у КПК України, на відміну від КПК України 1960 року, правовому регулюванню особливостей кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, присвячена самостійна глава, в межах якої визначаються особливості досудового розслідування і судового розгляду такої категорії кримінальних проваджень. У КПК Російської Федерації та КПК Республіки Білорусь окремі норми, присвячені особливостям забезпечення охорони державної таємниці (державних секретів) під час кримінального судочинства, містяться в нормах глав, присвячених правовому врегулюванню процесуального статусу учасників кримінального процесу та порядку провадження попереднього розслідування і судового розгляду кримінальних справ.

Ч. ч. 3 і 4 ст. 517 КПК України закріплюють порядок допуску учасників до участі у кримінальному провадженні, матеріали якого містять відомості, що становлять державну таємницю [1]. Умови такого допуску диференціюються залежно від процесуального статусу учасників кримінального судочинства. Так, для суб'єктів, які здійснюють досудове

розслідування, судовий контроль за додержанням прав, свобод і законних інтересів осіб, нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, судове провадження (слідчого, прокурора, слідчого судді, судді) єдиною обов'язковою умовою допуску до участі у конкретному кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, є наявність допуску до державної таємниці відповідної форми. Наявність у слідчого, прокурора, слідчого судді, судді допуску до державної таємниці підтверджується засвідченою у встановленому порядку копією довідки про надання відповідної форми допуску до державної таємниці, що підлягає долученню до матеріалів кримінального провадження. Відсутність у слідчого, прокурора, судді допуску до державної таємниці унеможлиблює здійснення ними провадження, а у слідчого судді та прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, – здійснення наданих їм КПК України повноважень. Наприклад, відповідно до п. 3.1.14 Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого рішенням Ради суддів України від 26.11.2010 р. № 30 і погодженого рішенням Голови Державної судової адміністрації України від 26.11.2010 р., при автоматичному розподілі судових справ використовується та враховується інформація про наявність у судді допуску до державної таємниці [2].

Для інших учасників кримінального провадження ч. 3 ст. 517 КПК України встановлює дві обов'язкові та взаємопов'язані умови допуску до участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю: 1) наявність у них допуску до державної таємниці відповідної форми (за винятком підозрюваного, обвинуваченого, який бере участь у кримінальному провадженні без оформлення допуску до державної таємниці після роз'яснення йому вимог ст. 28 Закону України «Про державну таємницю» та попередження про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю); 2) надання їм доступу до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв (за винятком іноземних громадян та осіб без громадянства, щодо

яких ч. 7 ст. 27 Закону України «Про державну таємницю» встановлений особливий порядок надання доступу до державної таємниці).

Законодавство Російської Федерації та Республіки Білорусь у сфері охорони державної таємниці (державних секретів) також диференціює умови допуску учасників кримінального судочинства до матеріалів кримінальної справи, яка містить відомості, що становлять державну таємницю (державні секрети), у залежності від їх процесуального статусу. Обов'язковою умовою допуску для осіб, які здійснюють кримінальне судочинство (дізнавача, слідчого, прокурора, судді), є наявність у них допуску до державної таємниці (державних секретів). Для учасників кримінального судочинства законодавчі акти Російської Федерації та Республіки Білорусь, як і ч. 3 ст. 517 КПК України, закріплюють дві обов'язкові умови допуску до матеріалів кримінальної справи, яка містить відомості, що становлять державну таємницю (державні секрети): 1) наявність допуску до державної таємниці (державних секретів); 2) надання учасникам кримінального судочинства доступу до державної таємниці (державних секретів) (ст. ст. 21 і 25 Закону Російської Федерації «Про державну таємницю», ч. 1-1 ст. 48, ч. 1-1 ст. 57, ч. 1-1 ст. 59, ч. 2-1 ст. 61, ч. 2-1 ст. 62, ч. 3-1 ст. 63 КПК Республіки Білорусь і ст. ст. 34 і 39 Закону Республіки Білорусь «Про державні секрети») [3; 4; 5].

Виняток із загального правила про наявність допуску до державної таємниці законодавством Російської Федерації встановлений лише щодо захисників і присяжних засідателів. Так, ч. 5 ст. 49 КПК Російської Федерації закріплює, що у випадку, якщо захисник бере участь у провадженні в кримінальній справі, у матеріалах якої містяться відомості, що становлять державну таємницю, та не має відповідного допуску до вказаних відомостей, він зобов'язаний дати підписку про їх нерозголошення [6]. Відповідно до ч. 24 ст. 328 КПК Російської Федерації, якщо у матеріалах кримінальної справи містяться відомості, які складають державну або іншу охоронювану федеральним законом таємницю, то у присяжних засідателів відбирається підписка про її нерозголошення [6].

Встановлюючи особливий порядок допуску до державної таємниці

адвокатів, які беруть участь в якості захисників у кримінальному судочинстві у справах, пов'язаних із відомостями, які складають державну таємницю, ч. ч. 1 і 2 ст. 21.1 Закону Російської Федерації «Про державну таємницю» передбачають необхідність відібрання у них розписки про попередження щодо нерозголошення державної таємниці, яка стала їм відомою у зв'язку з виконанням ними своїх повноважень, та про притягнення їх до відповідальності у випадку її розголошення [3]. Такий порядок допуску адвокатів-захисників до участі у кримінальних справах, матеріали яких містять відомості, що становлять державну таємницю, був закріплений на підставі Постанови Конституційного Суду Російської Федерації від 27.03.1996 р. № 8-П у справі про перевірку конституційності статей 1 і 21 Закону Російської Федерації від 21.07.1993 р. «Про державну таємницю» у зв'язку зі скаргами громадян В.М. Гурджіянца, В.Н. Синцова, В.Н. Бугрова та А.К. Нікітіна. Зокрема, у ч. 2 резолютивної частини цієї Постанови вказується, що ст. 21 Закону Російської Федерації «Про державну таємницю», яка визначає порядок допуску посадових осіб і громадян до державної таємниці, за її буквального змісту відповідає Конституції Російської Федерації, але її поширення на адвокатів, які беруть участь в якості захисників у кримінальному судочинстві, та їх усунення від участі у справі у зв'язку з відсутністю допуску до державної таємниці не відповідає ст. 48 і ч. 3 ст. 123 Конституції Російської Федерації [7].

Відповідно до Закону України «Про державну таємницю» закріплюється єдиний порядок надання громадянам допуску до державної таємниці, що передбачає виконання комплексу взаємопов'язаних умов: 1) визначення необхідності роботи громадянина із секретною інформацією; 2) перевірку громадянина у зв'язку з допуском до державної таємниці; 3) взяття громадянином на себе письмового зобов'язання щодо збереження державної таємниці, яка буде йому довірена); 4) одержання у письмовій формі згоди громадянина на передбачені законом обмеження прав у зв'язку з його допуском до державної таємниці; 5) ознайомлення громадянина з мірою відповідальності за порушення законодавства про державну таємницю [8]. Аналогічний за змістом порядок надання громадянам допуску до державної таємниці закріплений ст. 21 Закону

Російської Федерації «Про державну таємницю». При цьому КПК України і КПК Російської Федерації не встановлюють специфічного порядку надання допуску до державної таємниці учасникам кримінального судочинства.

На відміну від КПК України і КПК Російської Федерації, нормативно-правові акти Республіки Білорусь у сфері охорони державних секретів враховують специфіку допуску учасників кримінального судочинства до державних секретів. Так, ч. 1 ст. 34 Закону Республіки Білорусь «Про державні секрети» передбачає, що учасникам кримінального процесу, які не мають допуску до державних секретів, допуск до державних секретів надається на підставі рішень органів, які ведуть кримінальний процес [5]. Позитивно оцінюючи зазначену норму, Конституційний Суд Республіки Білорусь у ч. 4 мотивувальної частини Рішення «Про відповідність Конституції Республіки Білорусь Закону Республіки Білорусь «Про державні секрети» від 08.07.2010 р. № Р-487/2010 вказав, що встановлення такого порядку допуску учасників кримінального процесу узгоджується з положеннями ст. ст. 60 і 62 Конституції, що гарантують права громадян на судовий захист і на юридичну допомогу, в тому числі права користуватися в будь-який момент допомогою адвокатів та інших своїх представників у суді, інших державних органах, органах місцевого управління, на підприємствах, в установах, організаціях, громадських об'єднаннях та у відносинах з посадовими особами і громадянами [9].

Ч. 4 ст. 517 КПК України передбачає, що захисникам та законним представникам підозрюваного, обвинуваченого, потерпілому та їхнім представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику доступ до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, надається: 1) при наявності у них допуску до державної таємниці та потреби у ньому під час здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених КПК України; 2) виходячи з обставин, встановлених під час кримінального провадження [1]. Виняток із цих загальних правил встановлюється лише щодо іноземних громадян та осіб без громадянства, яким доступ до державної

таємниці, відповідно до ч. 7 ст. 27 Закону України «Про державну таємницю», надається у виняткових випадках на підставі міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або письмового розпорядження Президента України з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки України на підставі пропозицій Ради національної безпеки і оборони України [8].

Ч. 6 ст. 39 Закону Республіки Білорусь «Про державні секрети» закріплює, що доступ до державних секретів учасниками кримінального процесу здійснюється відповідно до процесуального законодавства Республіки Білорусь [5]. Як випливає з аналізу норм ч. 1-1 ст. 48, ч. 1-1 ст. 57, ч. 1-1 ст. 59, ч. 2-1 ст. 61, ч. 2-1 ст. 62, ч. 3-1 ст. 63 КПК Республіки Білорусь, допуск учасників кримінального судочинства до матеріалів кримінальної справи, яка містять відомості, що становлять державні секрети, здійснюється особами, які ведуть кримінальний процес.

Ч. 1 ст. 25 Закону Російської Федерації «Про державну таємницю» визначає, що організація доступу посадової особи або громадянина до відомостей, які становлять державну таємницю, покладається на керівника відповідного органу державної влади, підприємства, установи чи організації, а також на їх структурні підрозділи із захисту державної таємниці [3]. Аналіз вказаної норми дозволяє стверджувати, що організація доступу учасника кримінального судочинства до відомостей, які становлять державну таємницю, покладається на керівника органу досудового розслідування або голову суду.

Про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв керівнику органу досудового розслідування або суду необхідно прийняти рішення, яке підлягає процесуальному оформленню у формі наказу або письмового розпорядження. У наказі або письмовому розпорядженні про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв необхідно вказати: 1) відомості про особу, якій надається доступ (прізвище, ім'я та за наявності по батькові, дату і місце її народження, місце роботи, громадянство); 2) відомості про наявність в особи допуску до державної таємниці (державних секретів), форму допуску і строк його дії; 3) підстави для надання допуску до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв; 4) відомості про конкретну

таємну інформацію, доступ до якої надається, перелік її матеріальних носіїв, належність до відповідної категорії та ступінь секретності; 5) строк, на який надається доступ до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв. Виходячи з обставин, встановлених під час кримінального провадження, у наказі або письмовому розпорядженні про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв можуть зазначатися також і інші відомості, спрямовані на забезпечення охорони державної таємниці (державних секретів).

У разі закінчення строку, на який надано доступ до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв, він може бути продовжений в порядку, передбаченому для його надання.

Доступ до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв підлягає припиненню (за законодавством України – скасуванню) за наявності підстав, передбачених нормативно-правовими актами. Так, основною підставою для припинення (скасування) допуску до державної таємниці (державних секретів) є завершення участі особи у кримінальному процесі. Наприклад, ч. 1 ст. 38 Закону Республіки Білорусь «Про державні секрети» прямо передбачає, що допуск до державних секретів припиняється у разі завершення участі у кримінальному процесі громадян, яким допуск до державних секретів був наданий за рішенням органу, який веде кримінальний процес [5].

Одночасно аналіз норм Закону України «Про державну таємницю», Закону Російської Федерації «Про державну таємницю» та Закону Республіки Білорусь «Про державні секрети» дозволяє в якості підстав для припинення (скасування) доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв також виділити: 1) закінчення строку, на який надано доступ; 2) відсутність необхідності в допуску до державної таємниці (державних секретів); 3) порушення учасником кримінального судочинства режиму секретності, яке може привести до розголошення секретної інформації та/або втрати її матеріальних носіїв; 4) виникнення або виявлення обставин, які в результаті надання учаснику кримінального судочинства доступу може заподіяти шкоду національній безпеці; 5) письмове звернення учасника кримінального судочинства про

припинення (скасування) доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв.

Доступ до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв підлягає припиненню (скасуванню) наказом чи письмовим розпорядженням керівника органу досудового розслідування або суду. У наказі або письмовому розпорядженні про припинення (скасування) доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв зазначаються: 1) відомості про учасника кримінального судочинства, якому припиняється (скасовується) доступ; 2) підстави для припинення (скасування) доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв.

Підсумовуючи викладене, потрібно відзначити, що особи, які здійснюють кримінальне провадження, та учасники кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (державні секрети), за винятком підозрюваного та обвинуваченого (за законодавством Російської Федерації – також за винятком захисників-адвокатів і присяжних засідателів), повинні мати допуск до державної таємниці (державних секретів) відповідної форми. Для учасників кримінального провадження, крім наявності допуску до державної таємниці (державних секретів), обов'язковою умовою допуску до участі в конкретному кримінальному провадженні (кримінальній справі), яке містить відомості, що становлять державну таємницю (державні секрети), виступає також надання їм доступу до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв. Надання доступу здійснюється, виходячи з обставин, встановлених під час кримінального судочинства, і зумовлюється наявністю в учасників кримінального судочинства потреби у ньому під час здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених нормами кримінального процесуального закону. Законодавством України порядок надання доступу до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, диференціюється залежно від належності особи до громадянства України, а законодавство Російської Федерації та Республіки Білорусь встановлює єдиний порядок допуску незалежно від громадянства учасника кримінального провадження.

У подальшому досліджувана у статті проблематика щодо порядку допуску осіб до участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, повинна знайти свій розвиток за такими напрямками: 1) наукове обґрунтування доцільності спрощення передбаченого законом порядку та скорочення встановлених строків надання допуску до державної таємниці для осіб, які підлягають залученню до участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, в якості захисника та законного представника підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого та його представника, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання, судового розпорядника; 2) проведення анкетування практичних працівників, направленою на з'ясування їх позиції щодо доцільності внесення відповідних доповнень до КПК України і Закону України «Про державну таємницю».

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>.
2. Про автоматизовану систему документообігу суду: Положення, затверджене рішенням Ради суддів України від 26.11.2010 р. № 30 та погоджене рішенням Голови Державної судової адміністрації України від 26.11.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа:
<http://zakon.nau.ua/doc/?code=vr030414-10>.
3. О государственной тайне: Закон Российской Федерации от 21.07.1993 г. № 5485-1 (ред. от 08.11.2011 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа:
<http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=121414>.
4. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16.07.1999 г. № 295-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа:
<http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=hk9900295&p2={NRPA}>.
5. О государственных секретах: Закон Республики Беларусь от 19.07.2010 г. № 170-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа:
<http://pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=H11000170&p2={NRPA}>.
6. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 г. № 174-ФЗ (ред. от 11.02.2013 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа:
<http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=142051>.
7. Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 27.03.1996 г.

№ 8-П по делу о проверке конституционности статей 1 и 21 Закона Российской Федерации от 21.07.1993 г. «О государственной тайне» в связи с жалобами граждан В.М. Гурджиянца, В.Н. Синцова, В.Н. Бугрова и А.К. Никитина [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа:

<http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=9861;fld=134;dst=100032;rnd=0.48131494177505374>.

8. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.

9. О соответствии Конституции Республики Беларусь Закона Республики Беларусь «О государственных секретах»: Решение Конституционного Суда Республики Беларусь от 08.07.2010 г. № Р-487/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа:

<http://pravo.levonevsky.org/bazaby11/republic05/text541.htm><http://pravo.levonevsky.org/bazaby11/republic05/text541.htm>.

Анотація

Крет Г.Р. Правове регулювання допуску осіб до участі у кримінальному провадженні, що містить державну таємницю (державні секрети), за законодавством України, Російської Федерації та Республіки Білорусь: порівняльно-правовий аналіз. – Стаття.

У статті аналізуються умови допуску осіб до участі у кримінальному провадженні, матеріали якого містять відомості, що становлять державну таємницю (державні секрети), за законодавством України, Російської Федерації та Республіки Білорусь. Визначаються особливості допуску до наявної у матеріалах кримінального провадження секретної інформації окремих учасників кримінального провадження. Досліджується порядок надання учасникам кримінального провадження доступу до конкретної секретної інформації та її матеріальних носіїв.

Ключові слова: кримінальне провадження, державна таємниця, секретна інформація, матеріальні носії секретної інформації, допуск до державної таємниці, доступ до державної таємниці.

Аннотация

Крет Г.Р. Правовое регулирование допуска лиц к участию в уголовном производстве, содержащем государственную тайну (государственные секреты), по законодательству Украины, Российской Федерации и Республики Беларусь: сравнительно-правовой анализ. – Статья.

В статье анализируются условия допуска лиц к участию в уголовном производстве, материалы которого содержат сведения, составляющие государственную тайну (государственные секреты), по законодательству Украины, Российской Федерации и Республики Беларусь. Определяются особенности допуска к секретной информации, содержащейся в материалах уголовного производства,

отдельных участников уголовного производства. Исследуется порядок предоставления участникам уголовного производства доступа к конкретной секретной информации и ее материальным носителям.

Ключевые слова: уголовное производство, государственная тайна, секретная информация, материальные носители секретной информации, допуск к государственной тайне, доступ к государственной тайне.

Summary

Kret G.R. The legal regulation of admittance of persons to participating in criminal realization, which contains state secrets, by the laws of Ukraine, Russian Federation and Republic Belarus: a comparative legal analysis. – Article.

The article is dedicated to the admittance of persons to participating in criminal realization, materials of which contain information, which make a state secret, by the laws of Ukraine, Russian Federation and Republic Belarus. The features of admittance of individual participants of the criminal proceeding to secret information, which is present in materials of criminal realization, are determined. The order of admittance the participants of criminal realization access to concrete secret information and its material transmitters is investigated.

Keywords: criminal realization, state secret, secret information, material transmitters of secret information, admitting to the state secret, access to the state secret.

УДК 343.98

Ю.А. Ланцедова

кандидат юридических наук,
доцент кафедры уголовного и
гражданского права и процесса
Черноморского государственного
университета
имени Петра Могилы

РАЗВИТИЕ НОВОЙ ДОКТРИНЫ РАБОТЫ С ИСТОЧНИКАМИ АНТИКРИМИНАЛЬНЫХ СВЕДЕНИЙ

С принятием новой редакции УПК Украины давняя проблема